

3.1. Η ΠΕΙΘΩ

Σε κάθε επικοινωνιακή πράξη —κατά την οποία ένας **πομπός** μεταδίδει ένα **μήνυμα** σε ένα **δέκτη**—, δηλαδή σε κάθε διαδικασία ανταλλαγής μηνυμάτων (κυρίως μέσω της γλώσσας), επισημαίνονται τα εξής:

Ο πομπός έχει κάθε φορά ένα **σκοπό**:

- τη μετάδοση πληροφοριών
- την ερμηνεία ενός φαινομένου ή γεγονότος
- την ανάλυση μιας έννοιας
- την υποστήριξη μιας άποψης και
- την πειθώ (προκειμένου κάποιος να αποδεχτεί τις απόψεις του ή να τις εφαρμόσει).

Ο πομπός έχει συγκεκριμένη **οπτική γωνία**, η οποία αποτυπώνεται στο μήνυμα και το διαμορφώνει. Αυτή η οπτική γωνία είτε δηλώνεται έμμεσα (π.χ. ως λανθάνον σχόλιο) είτε άμεσα (με μια ρητή και απερίφραστη διατύπωση).

Για να ελεγχθεί, δηλαδή να αντιμετωπιστεί κριτικά από το δέκτη, το μήνυμα, προαπαιτείται ο εντοπισμός τόσο του σκοπού όσο και της οπτικής γωνίας του πομπού.

Όταν ο πομπός αποσκοπεί στην πειθώ ελέγχονται:

- α) η συλλογιστική του πορεία
- β) το κύρος (εγκυρότητα) των επιχειρημάτων του
- γ) η αξιοπιστία των τεκμηρίων του
- δ) οι τρόποι πειθούς
- ε) τα μέσα πειθούς τα οποία χρησιμοποιεί

Με βάση το σχολικό βιβλίο, προκειμένου να πείσουμε, χρησιμοποιούνται οι εξής τρόποι (και τα αντίστοιχα κάθε φορά μέσα):

1. Η χρήση της λογικής (**επίκληση στη λογική**), οπότε τα μέσα που χρησιμοποιούνται είναι ένας συνδυασμός επιχειρημάτων (νοητικών κατασκευών) και τεκμηρίων (υλικών αποδείξεων).
2. Ο συναισθηματικά φορτισμένος λόγος (**επίκληση στο συναίσθημα**), οπότε τα μέσα που χρησιμοποιούνται είναι διάφορες τεχνικές συναισθηματικού επηρεασμού.
3. Η παράθεση της θέσης μιας αυθεντίας (**επίκληση στην αυθεντία**).
4. Η ανάδειξη του ήθους του ομιλητή (**επίκληση στο ήθος του πομπού**) με ποικίλα μέσα, προκειμένου να φανεί αξιόπιστος ο ομιλητής-πομπός.
5. Ο στιγματισμός του ήθους του αντιπάλου (**επίθεση στο ήθος του αντιπάλου**).

3.1.1 ΤΡΟΠΟΙ ΠΕΙΘΟΥΣ

A. Επίκληση στη λογική

Ο πρώτος τρόπος πειθούς είναι η **επίκληση στη λογική**. Στο σημείο αυτό εξετάζονται τα σχετικά με:

- α) τα **επιχειρήματα** και τα **τεκμήρια**
- β) τα **είδη των συλλογισμών**
- γ) την **εγκυρότητα, αλήθεια, ορθότητα** ενός επιχειρήματος
- δ) την **αξιολόγηση** του επιχειρήματος

1. Επιχειρήματα και τεκμήρια

Όταν ο πομπός επιχειρεί να πείσει μέσω της επίκλησης στη λογική, χρησιμοποιεί ως **μέσα επιχειρήματα και τεκμήρια**.

Επιχείρημα είναι κάθε σειρά λογικών προτάσεων που παρατίθενται κλιμακωτά για τη στήριξη ή την ανατροπή μιας θέσης (**απόφανση**) και καταλήγουν σε ένα αιτιολογημένο συμπέρασμα.

Συλλογισμός είναι η διαδικασία με την οποία καταστρώνεται ένα επιχείρημα. Αποτελείται από μία ή περισσότερες —τυπικά από δύο— προτάσεις (**προκείμενες**), οι οποίες είναι η βάση για να αποδεχτούμε μια άλλη πρόταση, δηλαδή το **συμπέρασμα**, που ακολουθεί λογικά τις προκείμενες.

Οι δύο προτάσεις (προκείμενες) που τυπικά χρησιμεύουν ως βάση του συλλογισμού ονομάζονται: **μείζων** (συνήθως η πρώτη και πάντως αυτή που περιέχει το κατηγορημα του συμπεράσματος) και **ελάσσων** (συνήθως η δεύτερη και πάντως αυτή που περιέχει το υποκείμενο του συμπεράσματος). Για παράδειγμα:

Μείζων προκείμενη: — *Οι άνθρωποι είναι θνητοί.*

Ελάσσων προκείμενη: — *Ο Σωκράτης είναι άνθρωπος.*

Συμπέρασμα: — *Άρα, ο Σωκράτης είναι θνητός.*

Τεκμήριο είναι κάθε στοιχείο που αποτελεί μια συγκεκριμένη πληροφορία, όπως είναι τα **παραδείγματα, οι αλήθειες, τα γεγονότα, οι αυθεντίες, τα στατιστικά στοιχεία,**

τα πορίσματα ερευνών κτλ., και χρησιμοποιείται για την ισχυροποίηση μιας θέσης, ενός επιχειρήματος.

π.χ. *Ο σεισμός του Μπαμ στο Ιράν, που έγινε ακριβώς ένα χρόνο πριν, προκάλεσε ολοκληρωτική καταστροφή.* (γεγονός)

2. Είδη συλλογισμών

Τους συλλογισμούς τους χωρίζουμε:

I. Κατά τη μορφή, σε:

- α) κατηγορικούς
- β) υποθετικούς
- γ) διαζευκτικούς

II. Κατά το είδος της συλλογιστικής πορείας που ακολουθούν, σε:

- α) παραγωγικούς
- β) επαγωγικούς
- γ) αναλογικούς

Iα. Κατηγορικός συλλογισμός είναι αυτός στον οποίο το συμπέρασμα συνάγεται χωρίς όρους ή επιφυλάξεις από προτάσεις στις οποίες δηλώνεται η κατηγορία του υποκειμένου, υπάρχει δηλαδή το συνδετικό ρήμα «είμαι» και το κατηγορούμενο του υποκειμένου. π.χ.: *Ο άνθρωπος είναι θνητός.*

Στους κατηγορικούς συλλογισμούς διακρίνουμε σταθερά τρεις όρους. Για παράδειγμα, στον παρακάτω κατηγορικό συλλογισμό:

Μείζων προκείμενη: — *Ο άνθρωπος είναι θνητός.*

Ελάσσων προκείμενη: — *Ο Σωκράτης είναι άνθρωπος.*

Συμπέρασμα: — *Άρα, ο Σωκράτης είναι θνητός.*

Οι τρεις όροι είναι: *ο άνθρωπος, είναι θνητός, ο Σωκράτης.*

Iβ. Υποθετικός συλλογισμός είναι αυτός στον οποίο όλες οι προτάσεις ή η μείζων προκείμενη είναι υποθετικές.

Σε κάθε υπόθεση διακρίνουμε δύο μέρη: α) το λόγο και β) την ακολουθία.

π.χ.: *Αν ο Γιάννης έχει άριστους βαθμούς, (τότε) είναι καλός μαθητής.*

λόγος

ακολουθία

Στους υποθετικούς συλλογισμούς λοιπόν εντοπίζουμε σε καθεμία από τις υποθετικές προκείμενες: α) το **λόγο** (εάν...) και β) την **ακολουθία** (τότε...). Ο **λόγος** ορίζεται ως **υπόθεση και η ακολουθία ως απόδοση**.

Ιγ. Διαζευκτικός συλλογισμός είναι αυτός στον οποίο μία προκείμενη έχει διαζευκτική διατύπωση. Για παράδειγμα:

- *Ο μάρτυρας είτε ψεύδεται είτε λέει την αλήθεια.*
- *Ο μάρτυρας δε λέει την αλήθεια.*
- *Άρα, ο μάρτυρας ψεύδεται.*

ΙΙ. Όσον αφορά το είδος της συλλογιστικής πορείας που ακολουθείται κατά την ανάπτυξη του συλλογισμού, διακρίνουμε τρία είδη συλλογισμών:

α) Τον παραγωγικό, που ξεκινά από μια γενική κι αφηρημένη θέση (π.χ. μια γενική αρχή, έναν κανόνα, έναν ορισμό), η οποία ισχύει αποδεδειγμένα ή γίνεται εύλογα αποδεκτή ως πιθανή, και καταλήγει **σε ένα ειδικό και συγκεκριμένο συμπέρασμα**. Σ' αυτή την περίπτωση το συμπέρασμα απορρέει από τις προκείμενες, οι οποίες μας υποχρεώνουν να το δεχτούμε, και είναι **βέβαιο**.

β) Τον επαγωγικό, που ξεκινά από μια ειδική και συγκεκριμένη θέση και **καταλήγει σε ένα γενικό και αφηρημένο συμπέρασμα**, το οποίο γίνεται αποδεκτό ως πιθανό, εφόσον δεχτούμε ότι αυτό που ισχύει για κάποιες μεμονωμένες περιπτώσεις (που έχουν εξεταστεί και υπάγονται σε ένα σύνολο βάσει κοινών χαρακτηριστικών τους) ισχύει και για όλες τις ανάλογες περιπτώσεις του ίδιου συνόλου. Σε αυτή την περίπτωση το συμπέρασμα εκτείνεται πέρα από τις προκείμενες, οι οποίες απλώς το στηρίζουν, οπότε το συμπέρασμα είναι απλώς πιθανό.

γ) Τον αναλογικό, που ξεκινά από μια ειδική και συγκεκριμένη θέση και **καταλήγει σε ένα ειδικό και συγκεκριμένο συμπέρασμα**, το οποίο συνάγεται εφόσον δεχτούμε ότι κάποιες περιπτώσεις είναι ανάλογες επειδή παρουσιάζουν ομοιότητα ως προς επιμέρους χαρακτηριστικά τους. Χρειάζεται λοιπόν ιδιαίτερη προσοχή κατά τη συναγωγή του συμπεράσματος. Σ' αυτές τις περιπτώσεις τόσο η μείζων προκείμενη όσο και το συμπέρασμα είναι ειδικές κρίσεις-προτάσεις (**αναλογία**).

> Παραγωγικός

- *Τα αιλουροειδή είναι τετράποδα.*
- *Το λιοντάρι είναι αιλουροειδές.*
- *Άρα, το λιοντάρι είναι τετράποδο.*

> Επαγωγικός

- Το λιοντάρι, ο πάνθηρας, η τίγρη... είναι αιλουροειδή.
- Το λιοντάρι, ο πάνθηρας, η τίγρη... είναι τετράποδα.
- Άρα, τα αιλουροειδή είναι τετράποδα.

> Αναλογικός

- Το λιοντάρι, που είναι αιλουροειδές, είναι τετράποδο.
- Ο πάνθηρας, που είναι αιλουροειδές, είναι τετράποδο.
- Άρα, η τίγρη, που είναι αιλουροειδές, είναι τετράποδο.

3. Εγκυρότητα, αλήθεια, ορθότητα ενός επιχειρήματος

Κάθε επιχείρημα που υπόκειται σε λογικό έλεγχο αξιολογείται:

- α) ως προς τη μορφή του·
- β) ως προς το περιεχόμενο του.

• **Ως προς τη μορφή**, ελέγχεται αν υπάρχει σχέση λογικής αναγκαιότητας ανάμεσα στις προκείμενες και στο συμπέρασμα, οπότε το επιχείρημα θεωρείται **έγκυρο**, ενώ στην αντίθετη περίπτωση, το επιχείρημα θεωρείται **άκυρο**.

Η εγκυρότητα ενός επιχειρήματος εξακριβώνεται βάσει συγκεκριμένων κανόνων της τυπικής Λογικής, οι οποίοι πρέπει να τηρούνται για να είναι το επιχείρημα έγκυρο.

• **Ως προς το περιεχόμενο**, ελέγχεται αν οι προκείμενες και το συμπέρασμα συμφωνούν με την πραγματικότητα, οπότε το επιχείρημα θεωρείται **αληθές**, ενώ στην αντίθετη περίπτωση, το επιχείρημα θεωρείται **ψευδές**. Όταν λέμε ότι το περιεχόμενο συμφωνεί με την πραγματικότητα, εννοούμε ότι συμφωνεί με την αντικειμενική αλήθεια και όχι με ό,τι μπορεί να αποτελεί την υποκειμενική αλήθεια του καθενός.

Με βάση τα δεδομένα αυτά, ένα επιχείρημα μπορεί να είναι:

- α) αληθές + έγκυρο**
- β) αληθές + άκυρο**
- γ) ψευδές + έγκυρο**
- δ) ψευδές + άκυρο**

(μόνο στην πρώτη περίπτωση το επιχείρημα είναι ορθό)

Απόδειξη ονομάζουμε το συλλογισμό που διέπει ένα λογικώς ορθό επιχείρημα που είναι συγχρόνως και έγκυρο και αληθές.

Δε συνιστά απόδειξη, δηλαδή δεν είναι λογικά ορθό, ένα επιχείρημα που στηρίζεται μεν σε αληθείς προκείμενες αλλά δεν είναι έγκυρο ή που δεν έχει αληθείς προκείμενες.

4. Αξιολόγηση ενός επιχειρήματος

Ένα επιχείρημα έχει αποδεικτική ισχύ όταν ο συλλογισμός που το διέπει είναι απόδειξη, δηλαδή όταν:

α) είναι αληθές (ως προς το περιεχόμενο του) και

β) είναι έγκυρο (ως προς τη μορφή του)

ή, αλλιώς, όταν οι προκείμενες του είναι αληθείς και το συμπέρασμα του απορρέει από αυτές με λογική αναγκαιότητα.

Βέβαια, αν οι αληθείς προκείμενες είναι γενικά αποδεκτές αλήθειες, η αποδεικτική ισχύς του επιχειρήματος είναι μεγάλη, ενώ, αντιθέτως, είναι αμφιλεγόμενη και περιορισμένη όταν οι προκείμενες είναι απλώς προσωπικές απόψεις.

π.χ. *Όσοι δεν εργάζονται είναι άεργοι. Ο γείτονας μου δεν εργάζεται. Άρα ο γείτονας μου είναι άεργος.* (η πρώτη προκείμενη δεν είναι αντικειμενικά αληθής, άρα το επιχείρημα δεν είναι ορθό)

Επαγωγικοί συλλογισμοί

Όσον αφορά τους επαγωγικούς συλλογισμούς, βέβαιο συμπέρασμα προκύπτει μόνο από την **τέλεια επαγωγή**, ενώ από **ατελή επαγωγή** έχουμε συμπέρασμα πιθανολογικού χαρακτήρα εφόσον βασίζονται σε ένα λογικό άλμα.

Έχουμε τρία είδη επαγωγικού συλλογισμού, οπότε διαφορετικά αξιολογούμε το καθένα:

α) Συλλογισμός με γενίκευση

➤ Η γενίκευση κρίνεται επιτρεπτή αν τεκμηριώνεται από επαρκή στοιχεία, αλλά επισφαλής και βεβιασμένη αν τα στοιχεία είναι ανεπαρκή.

π.χ. *Στη Νορβηγία παρατηρούνται συχνά χαμηλές θερμοκρασίες. Στη Σουηδία επίσης. Στη Φιλανδία το ίδιο. Και οι τρεις αποτελούν χώρες της Σκανδιναβικής χερσονήσου. Άρα στις χώρες της Σκανδιναβικής χερσονήσου παρατηρούνται συχνά χαμηλές θερμοκρασίες.* (τέλεια επαγωγή)

β) Συλλογισμός με αίτιο-αποτέλεσμα

➤ Η αιτιώδης σχέση υφίσταται αν τα δεδομένα συνδέονται όντως λογικά (ως αίτιο-αποτέλεσμα) και όχι χρονολογικά (τι προηγήθηκε και τι ακολούθησε).

➤ Είναι λάθος να προβάλλεται ως μοναδική μία από τις πολλές αιτίες που οδηγούν σ' ένα αποτέλεσμα.

➤ Η αιτιώδης σχέση είναι ισχυρή όταν, για να προκύψει το αποτέλεσμα, η αιτία είναι συγχρόνως **αναγκαία**, δηλαδή το αποτέλεσμα δεν μπορεί να προκύψει χωρίς αυτή, και **επαρκής**, δηλαδή αρκεί αυτή μόνο για να προκύψει το αποτέλεσμα.

Αν η αιτία είναι αναγκαία αλλά όχι επαρκής, ή επαρκής αλλά όχι αναγκαία, ο συλλογισμός μας είναι αδύναμος λογικά. π.χ.

Επαρκής και αναγκαία: *Για να δει ένας υγιής άνθρωπος, πρέπει ν' ανοίξει τα μάτια του.*

Επαρκής αλλά όχι αναγκαία: *Αν περάσεις με κόκκινο, θα πάρεις κλήση.* Αναγκαία αλλά όχι επαρκής: *Για να πάρεις τηλέφωνο, πρέπει να σηκώσεις το ακουστικό σου.*

γ) Συλλογισμός με αναλογία

Ελέγχουμε αν η αναλογία είναι μεταφορική ή κυριολεκτική.

➤ **Η μεταφορική αναλογία** πρέπει να έχει ίση αποδεικτική ισχύ μ' ένα λογικό επιχείρημα.

➤ **Η κυριολεκτική αναλογία**, προκειμένου να μην είναι αυθαίρετη, πρέπει να καταδεικνύει τις ομοιότητες ανάμεσα στα συγκρινόμενα αντικείμενα με στοιχεία επαρκή και εύστοχα επιλεγμένα, ώστε να είναι σχετικά με το θέμα.

Παραλογικός συλλογισμός ή παραλογισμός

Είναι ένας συλλογισμός που:

α) είναι άκυρος ή

β) αν και εξωτερικά μοιάζει να είναι έγκυρος, τηρείται δηλαδή η λογική σύνδεση προκειμένων και συμπεράσματος, εντούτοις το εξαγόμενο συμπέρασμα συγκρούεται με την πραγματικότητα.

Αν ο παραλογισμός δεν οφείλεται σε λογικό σφάλμα, αλλά σε σκόπιμη προσπάθεια εξαπάτησης του δέκτη από τον πομπό, τότε τον ονομάζουμε **σόφισμα**.

Β. Επίκληση στο συναίσθημα (του δέκτη)

Ο δεύτερος τρόπος πειθούς είναι **η επίκληση στο συναίσθημα**.

Συνήθη εκφραστικά **μέσα** με τα οποία οι ρήτορες (ομιλητές) διεγείρουν κάθε φορά τα κατάλληλα αισθήματα στο ακροατήριο τους είναι η **περιγραφή** και η **αφήγηση**. Μέσω της περιγραφής, π.χ., αποτυπώνονται παραστατικά όλες οι πτυχές μιας θλιβερής κατάστασης ή του μεγαλείου ενός προσώπου. Μέσω της αφήγησης εξυμνούνται κατορθώματα, εξιστορούνται παθήματα κτλ. Άλλα μέσα επίκλησης στο συναίσθημα είναι: **χιούμορ, ειρωνεία, ποιητική γλώσσα, ρητορικά ερωτήματα**.

π.χ. *Ποιος θα καθορίσει που αρχίζουν και που τελειώνουν τα όρια της ανθρώπινης παρέμβασης στο έργο της Φύσης;*

Γ. Επίκληση στο «ήθος» (του πομπού)

Ο τρίτος τρόπος πειθούς είναι **η επίκληση στο «ήθος» του πομπού/ ομιλητή**.

Το ήθος του ρήτορα αποτελεί, κατά τον Αριστοτέλη, τη μεγαλύτερη απόδειξη για την εγκυρότητα και την αλήθεια των **λεγομένων** του, καθώς, όπως επισημαίνει, πιστεύουμε ευκολότερα και περισσότερο τους έντιμους ανθρώπους. Βέβαια, το ήθος του ρήτορα θα πρέπει ν' αναδεικνύεται μέσα από την αγόρευση του και όχι να επιβεβαιώνεται από τη θετική εικόνα που έχει τυχόν σχηματίσει γι' αυτόν το ακροατήριο πριν από την αγόρευση του.

π.χ. *Εγώ λοιπόν πρώτα, αν και δε μου απέμεινε μεγάλη περιουσία εξαιτίας των συμφορών του πατέρα μου και της πόλης, πάντρεψα τις δυο αδελφές μου, αφού έδωσα στην καθεμιά τους προίκα. Με τον αδελφό μου έτσι μοίρασα την πατρική περιουσία, ώστε εκείνος να ομολογεί ότι έχει περισσότερα από μένα.*

Δ. Επίκληση στην αυθεντία

Ο τέταρτος τρόπος πειθούς είναι η **επίκληση στην αυθεντία**.

Η αξιοπιστία μιας επιχειρηματολογίας ενισχύεται όταν ο ομιλητής παραθέτει **απόψεις ειδικών** ή γενικά αποδεκτών προσώπων που συμφωνούν με όσα υποστηρίζει. Επιπλέον, στην αυθεντία ανήκουν και τα εξής: **αποφθέγματα, ρητά, γνωμικά, παροιμίες, αποσπάσματα από λόγους ή γραπτά κείμενα**

π.χ. Και θυμίστε της ότι ο Περικλής είχε πει στον «Επιτάφιο»: όποιος αδιαφορεί για τα πολιτικά πράγματα του τόπου του είναι, όχι φιλήσυχος, αλλά άχρηστος, «αχρείος» πολίτης.

Ε. Επίθεση στο «ήθος» του αντιπάλου

Ο πέμπτος τρόπος πειθούς είναι η **επίθεση στο «ήθος» του αντιπάλου**. Ο ομιλητής επιτίθεται προσωπικά εναντίον του αντιπάλου του, κατακρίνοντας τον για το χαρακτήρα του ή για την προσωπική του ζωή και όχι για τα επιχειρήματα του. Κατά τον ομιλητή, η θέση του αντιπάλου θεωρείται λανθασμένη, επειδή, εκτός των άλλων, υποστηρίζεται από άτομα μεμπτού ήθους (όπως ο αντίπαλος).

π.χ. «Η κυβέρνηση και ο ίδιος ο πρωθυπουργός είναι πλέον αναξιόπιστοι. Άλλα υποστήριζαν ως αντιπολίτευση και άλλα πράττουν ως κυβέρνηση».